

**LIMBAJUL
PREDICII RELIGIOASE
CREȘTINE**

VIORICA AVRAM

**LIMBAJUL
PREDICII RELIGIOASE
CREȘTINE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2017

Colecția RELIGIE ȘI FILOSOFIE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AVRAM, VIORICA

Limbajul predicii religioase creștine / Viorica Avram. - București :

Editura Universitară, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-0563-0

81

2

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062805630

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2017

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

*Mulțumiri doamnei profesor Florica Niculescu
pentru sprijin și pentru încredere*

CAPITOL INTRODUCATIV

Predica religioasă creștin-ortodoxă reprezintă un discurs inedit prin dubla sa raportare: pe verticală la divinitate, iar pe orizontală la enoriașii adunați la slujbă. Aceasta generează o anumită focusare a informației, care trebuie să-l reprezinte pe Dumnezeu, atât prin expresie, cât și prin formă, dar în același timp să ajungă la receptori și să determine la nivelul acestora o modificare a dispozițiilor sufletești, a modului de a gândi și de a acționa. Se impune, în consecință, o îmbinare a sacrului cu profanul, în sensul apropierii divinului de uman, prin accesibilitatea decodării mesajului evanghelic și mai ales prin persuadarea ascultătorilor de justetea modelelor propuse prin intermediul predicii religioase, considerată ea însăși „artă pentru mântuire.”¹

Punctul de plecare al prezentei lucrării se bazează pe „particularitatea didahiei de a fi, simultan, operă religioasă, oratorică și beletristică”², precum și didactică.

Încă de la început, studiul s-a lovit de problema lipsei unor studii recente și consistente de omiletică, Vasile Gordon însuși apreciind că „la nivel universitar literatura omiletică românească nu beneficiază decât de tratatul lui Vasile Mitrofanovici, foarte bine alcătuit, dar vechi de mai bine de un secol”³. Acestui tratat, datând din 1875, care în mod evident a stat la baza majorității cărților de omiletică ulterioare, i se adaugă câteva studii de la începutul secolului al XX-lea: „*Cuvîntarea bisericească și felurile ei* (1902), de Nicolae Iancu, *Omiletica sau Studiul oratoriei bisericești* (1907) de Dumitru Voniga, *Predica și foloasele ei* (1911), de Al. Petrescu-Cernica, *Curs de omiletică* (1923), de George Aramă, și unele cursuri universitare minuțios elaborate, dar cu un circuit închis, precum și câteva studii recente, dintre care rețin atenția *Metode noi în practica omiletică* a lui Ioan Toader, *Introducere în omiletică*, de Gordon Vasile și *Omiletica generală și Omiletica specială*, ale lui Ion Băjău. Majoritatea studiilor omiletice recente prezintă bine aspectele teoretice, care țin de Omiletica generală, dar pentru partea Omileticii speciale (aplicative), autorii se rezumă la reproducerea unor predici considerate model, pe care uneori le comentează în câteva rânduri.

Acestei lacune bibliografice i s-a adăugat o alta, de același ordin, dar privind domeniul lingvisticii, anume, numărul redus de lucrări de specialitate care să trateze limba cărților bisericești, un singur volum fiind consacrat integral subiectului: *Limba cărților bisericești*⁴, al lui Ioan Bălan din 1914. Desigur că acestui volum i se adaugă istoriile limbii literare⁵, articole și studii lingvistice care se raportează la limbajul bisericesc în ansamblul său, dintre care

¹ Gordon, AFTO, p. 382

² Negrici, ALP, p. 162

³ Gordon, IO, p. 259

⁴ Bălan, LCB.

⁵ Cazacu, Rosetti, Onu, ILRL, Gheție, ILRLEV, Gheție, ILRL, Munteanu, Țăra, ILRL.

amintim: Gheorghe Chivu, *Cultură și civilizație. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Adina Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, Liviu Onu, *Terminologie creștină și istoria limbii române*, Lidia Sfârlea, *Delimitarea stilurilor literare românești*, Mihaela Mariana Morcov, *Limbajul religios românesc de la sacru la profan. Termeni pătrunși în limba română comună și dialectală și numeroase studii*⁶ recente sau mai puțin recente care tratează aspecte punctuale ale scrierilor unui singur predicator.

O altă problemă întâmpinată a fost de ordin terminologic, manifestată în două direcții. Prima este aceea a definirii termenului predică, căruia niciunul dintre dicționarele de specialitate nu îi oferă o definiție completă, ceea ce a impus redefinirea și formularea, odată cu aceasta, a unei ipoteze de cercetare: predica este discurs argumentativ-explicativ. Cea de-a doua dificultate este cea a diferențelor terminologice dintre sintagmele cu care este definit limbajul cărților bisericești: stil biblic⁷, limbaj religios⁸, limbaj bisericesc⁹, diferență căreia i se adaugă nedelimitarea foarte clară și unanim recunoscută a unui astfel de limbaj, la care s-a făcut referire pe întreg parcursul lucrării.

Ipotezele de cercetare de la care s-a pornit privesc constituirea predicii religioase creștin-ortodoxe ca discurs argumentativ-explicativ, bazat pe un design instrucțional supus unor constrângeri de formă și de conținut impuse de retorică și de omiletică și care generează o serie de stereotipii; surprinderea raportului dintre tradiție și inovație la nivelul discursului omiletic și demonstrarea faptului că predica religioasă este varianta didactică a limbajului bisericesc. Pentru aceasta s-a avut în vedere o analiză pragmatic-argumentativă construită pe trei paliere: pragmatic (funcționalitatea fiecărei structuri textuale), argumentativ (particularitățile argumentativ-explicative ale discursului predicatorial), lingvistic (valorificarea resurselor lingvistice pentru atingerea finalităților de ordin religios).

Pentru demonstrarea ipotezelor s-a folosit un corpus omogen reprezentat de predicile de la Duminicile Triodului¹⁰ (Predica Vameșului și Fariseului, Predica Fiului risipitor, Predica la Duminica Înfricoșatei Judecăți, Predica la Duminica Lăsatului sec de brânză, Predica la Duminica I din Post – a Ortodoxiei –, Predica la Duminica a II-a din Post – a Sf. Grigore Palama –, Predica la Duminica a III-a din Post – a Sfintei Cruci –, Predică la Duminica a IV-a din Post – despre credință și îndoială-, Predica la Duminica a V-a din Post – despre slava deșartă și mânie-, Predica la Duminica Floriilor) din cinci secole diferite (predici ce se regăsesc în toate cărțile de predici supuse analizei: Coresi – *Carte de învățătură*, Varlaam – *Cazania*, Antim Ivireanul– *Predici*, Zaharia Boiu– *Semințe den agrul lui Christos. Cuvântări*

⁶ Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, în SHMVF, p. 145-155; Cvasnii-Cătănescu, *Etos și patos în „Didahiile” lui Antim Ivireanul*, în LRASD, p.593-600; Cvasnii-Cătănescu, *Retică românească medievală – Varlaam, Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc*, în ERR, p.82; Cvasnii-Cătănescu, *Structuri argumentativ-explicative în textele lui Varlaam*, în LRSAC, p. 643-649, Dincă, Garofița, *Aspecte de retorică în predicile lui Antim Ivireanul*, în LRDLDI, p. 275-284.

⁷ Sfârlea, DSLR, p.. 145-206.

⁸ Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, în SHMVF, p.151.

⁹ Chivu, CC, p. 15.

¹⁰ Stoian, DR, „ Perioadă de timp cuprinzând cele zece săptămâni dinainte de Paști, în care se citesc (aceste) rugăciuni.”, p. 276.

bisericesci pe toate duminicile, prasnicele și sărbătorile de preste an, precum și la casnale bisericesci, publice și private. Cuvântări la Duminicile de preste an, Ilie Cleopa– Predici la duminicile de peste an), lucrarea nefiind interesată de paternitatea acestora, ci doar de modul în care este realizat discursul omiletic. Opțiunea pentru această selecție este justificată de necesitatea unei unități tipologice și tematice a predicilor analizate, pentru a se putea obține rezultate concludente în ceea ce privește raportul între tradiție și inovație la nivel discursiv.

Cum alegerea ca scrieri de referință pentru secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII este justificată de rezonanța numelor predicatorilor și de recunoașterea valorii operelor omiletice, considerăm necesar a explica doar opțiunea pentru predicile părintelui Zaharia Boiu (sec. al XIX-lea) și ale arhimandritului Cleopa (sec. al XX-lea). Alegerea părintele Zaharia Boiu a fost determinată, pe de o parte, de faptul că acesta este considerat cel mai mare predicator al Ardealului, un erudit al epocii, preot, pedagog, poet, cu o deosebită activitate culturală și social-politică, în vreme ce opțiunea pentru scrierile părintelui Cleopa, a fost dictată de considerente total opuse și anume, faptul că, deși a fost un simplu fiu de țăran, care a urmat doar cursurile primare, părintele a devenit cel mai prolific scriitor omiletic al timpului său, un preot extrem de îndrăgit și de apreciat. În consecință, am considerat că întreaga sa operă omiletică este expresia harului acestui părinte, a puterii revelației divine, cea care, conform Evangheliei, se constituie ca emițător prim al tuturor mesajelor religioase, preotul fiind doar vocea care le concretizează. De aceea, predicile părintelui Cleopa pot sta alături de cele ale marilor oratori bisericești, poate nu prin valoarea lor literară (deși nu trebuie marginalizată), ci prin valoarea omiletică (cea care interesează). Nu putem ascunde că inițial am fost tentați a recurge la scrierile lui Nicolae Steinhardt, însă acestea, deși respectă trăsăturile discursului omiletic argumentativ-explicativ, nu se constituie ca predici autentice, ci mai degrabă ca eseuri pe teme de omiletică creștină. Totuși trăsăturile scrierilor acestuia și a câtorva predicatori ai secolului al XX-lea (Boris Răduleanu – *Duminica Vameșului și a fariseului*, *Duminica Crucii*, Teofil Pârâianu – *Duminica Floriilor*, Ilarion Felea – *Duminica Ortodoxiei*, Constantin Galeriu – *Duminica a III-a din Postul Mare*, Dumitru Stăniloae – *Căderea din rai, căderea din iubire*) au fost analizate în ultimul capitol al lucrării, pentru a completa tabloul raportului dintre tradiție și inovație în predica religioasă creștin-ortodoxă.

Organizarea lucrării este una gradată, lucrarea dezvăluindu-se treptat, un capitol generându-l pe celălalt. Se urmăresc două direcții de studiu care se presupun: o direcție teoretică și una aplicativă. Demersul a fost unul deductiv, pornindu-se de la exemple concentrate de așa manieră încât să dezvăluie filonul științific, pentru ca în final să se ajungă la generalizări, cu valoare de tipare predicatoriale. Primele capitole se ocupă de surprinderea particularităților de organizare a discursului omiletic, sub aspect argumentativ, tematic și logico-retoric, pentru ca în capitolele următoare să se demonstreze stereotipia formală și de conținut a predicii.

Simultan, s-a urmărit și evoluția predicii religioase, care a făcut evident faptul că diacronic (în general vorbind) diferențele dintre predici se manifestă mai mult la nivel cantitativ decât calitativ, iar inovațiile țin foarte mult de personalitatea predicatorului. Aceasta este, de altfel, și concluzia celui de-al cincilea capitol al lucrării, care pe baza unor statistici, a

demonstrat că predica este un discurs conservator, dar nu închis în totalitate, pentru că permite numeroase inovații individuale.

Capitolul al patrulea al cercetării demonstrează, făcând apel la interdisciplinaritate, valențele didactico-pedagogice ale actului predicării care are un design educațional, constituindu-se în mod cert în „modul concret de manifestare a slujirii didactice”¹¹

În capitolul dedicat concluziilor, lucrarea și-a propus să evidențieze aspectele care conduc la reușita și eficiența discursului omiletic, pentru a contura tiparul unei predici de succes.

¹¹ Beldiman, PP, p. 223.

I. DEFINIREA PREDICII RELIGIOASE CREȘTIN-ORTODOXE

Etimologic, cuvântul **predică** este un derivat regresiv al verbului a predica (lat. *praedicare*). Termenul este definit în dicționarul de specialitate – *Dicționar Religios* – drept „cuvântare rostită de un preot în biserică, în care se explică și se comentează un text biblic și se dau credincioșilor îndrumări morale”, iar în dicționarele lingvistice: „cuvântare rostită de un cleric în biserică, în care se explică și se comentează un text biblic și se dau credincioșilor îndrumări morale” (*Dicționarul Explicativ al Limbii Române*), „cuvântare rostită de un preot în biserică, axată pe un text biblic și cuprinzând învățături cu caracter moral” (*Dicționarul Enciclopedic*). *Dictionary of Contemporary English* (Longman) înțelege prin *a predica* „to talk about a religious subject in a public place, especially in a church during a service”, iar *Oxford English Dictionary of Current English* „deliver a religious address to an assembled group of people”.

Definițiile date – fie că aparțin dicționarelor românești, fie că aparțin celor străine – sunt construite pe baza aceluiași cuvinte și sintagme, fără ca vreuna să aducă o informație în totalitate nouă în raport cu celelalte. În același timp, ele se caracterizează printr-un mare grad de generalitate, deoarece se limitează doar la enunțarea sintetică a câtorva dintre aspectele realității desemnate prin cuvântul predică.

Analiza limbajului predicii religioase creștin - ortodoxe impune o redefinire a termenului predică, bazată pe surprinderea aspectelor lingvistice, retorice și pragmatice, în măsură a reda complexitatea procesului predicării.

Din perspectivă lingvistică, predica este varianta didactică a limbajului bisericesc¹²/religios¹³, limbaj individualizat prin particularități grafice, fonetice, morfologice, sintactice și stilistice¹⁴ și denumit de Lidia Sfârlea „stil biblic”¹⁵.

Retoric, ea se constituie ca un discurs argumentativ-explicativ, al cărui rol este de a informa și persuadea receptorul asupra adevărului dumnezeesc revelat de Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

Din punct de vedere pragmatic, predica este un act de comunicare orală, directă, verbală (cu elemente non-verbale și paraverbale) ale cărei particularități formale și funcționale sunt determinate de contextul situațional al generării sale.

¹² Chivu, CC, p. 5.

¹³ Onu, TC, p. 5.

¹⁴ Sfârlea, DSLR, p. 145-206.

¹⁵ Idem.

Reunind toate aceste informații se poate ajunge la definirea predicii religioase creștin-ortodoxe: discurs ce are la bază acte de limbaj întemeiate pe adevărul dumnezeiesc relevat de Sfânta Scriptură și de Sfânta Tradiție, determinate de o realitate situațională (sfârșitul liturghiei) și având scop informativ și persuasiv.

Această primă definiție va fi supusă unei analize ulterioare menită, pe de o parte, a o valida, iar pe de altă parte a o completa, ajungându-se, în finalul capitolului, la o definiție complexă și completă a termenului. Pentru aceasta se va porni de la descrierea specificului contextului situațional al rostirii predicii, reprezentat de: particularitățile emițătorului și receptorului, de intenția de comunicare, de reperele spațiale și temporale în care se realizează comunicarea, elemente care asigură specificitatea predicii, distingând-o de celelalte acte de comunicare religioasă.

I.1. Emițătorul

Conform omileticii, emițătorul prim, originar al oricărui text religios este divinitatea „care inspiră alegerea și găsirea elementelor de limbaj capabile să o comunice”¹⁶ unui emițător secund, reprezentat de preotul predicator.

Importanța acestui emițător secundar nu trebuie minimalizată chiar dacă, din perspectivă dogmatică, el este un simplu intermediar al cuvântului divin, întrucât din punct de vedere lingvistic, el este în cadrul actului de comunicare sursa de transmitere a informației, adică factorul cel mai important al atingerii celor cinci stadii ale persuadării, menționate de Charles Larson în *Persuasiunea. Receptare și responsabilitate*¹⁷. Credibilitatea, admisibilitatea și puterea de atracție exercitate de emițătorul secund influențează atenția, dar mai ales acceptarea sau refuzarea imediată a mesajului, având totodată efect și asupra modificării atitudinilor și comportamentelor receptorilor, în special datorită acestei ipostaze a preoților de „împreună-lucrători cu Dumnezeu, părtași și ziditori ai Trupului Bisericii lui Hristos”¹⁸.

Puterea persuasivă a preotului este asigurată în primul rând de **autoritatea simbolică**, conferită prin împuternicirea Mântuitorului Însuși: „Cine vă primește pe voi, pe Mine Mă primește și cine Mă primește pe Mine primește pe cel ce m-a trimis pe Mine”¹⁹ și consfințită de Taina Hirotonisirii, lui fiindu-i încredințată „zămislirea duhovnicească” a oamenilor, atât prin faptă, cât și prin cuvânt.

Aceasta este dublată de o **autoritate epistemică**, presupunând atât o cultură teologică solidă (cunoașterea: Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, a Patristicii, a Liturgicii, a Dogmaticii, a Catiheticii, a Teologiei pastorale, a Dreptului Canonic al Bisericii, a Omileticii, a Istoriei bisericesti, al Apologeticii), cât și una laică (cunoștințe din domeniul psihologiei,

¹⁶ Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, în SHMVF, p. 152.

¹⁷ Larson, PRS, p. 90; Autorul, preluând concluziile la care au ajuns cercetătorii de la Universitatea Yale în ceea ce privește persuasiunea, menționează cele cinci etape/stadii ale procesului persuadării: atenția, comprehensiunea, acceptarea, fixarea în memorie, acțiunea.

¹⁸ Băjău, OG, p. 9.

¹⁹ Biblia, Matei 10, 40.

sociologiei, pedagogiei, logicii, literaturii, gramaticii și retoricii), care îi oferă predicatorului religios mai multe puncte de contact cu viața spirituală a omenirii pe care își propune să o convingă de adevărurile veșnice.

Oratorul bisericesc trebuie să stăpânească arta elocinței, adică să fie „capabil de a împărtăși altora, prin cuvinte, adevărurile, principiile sau ideile de cari însuși este pătruns, astfel încât să facă și pe ascultătorii săi capabili de a consimți cu el și de a se putea determina la acțiune conform voinței sale și scopului ce-l are cuvântarea.”²⁰ Persuadarea receptorilor se poate realiza doar în condițiile în care predicatorul știe cum să-și organizeze cuvântarea de așa manieră încât să scoată în evidență toate argumentele menite a susține ideea și a îndemna la faptă ascultătorii, fie prin apelul la rațiune, fie prin apelul la sensibilitate.

Autoritatea deontică a preotului derivă din statutul său de mesager al cuvântului lui Dumnezeu pe pământ și de urmaș al apostolilor. Aceasta presupune existența unei serii de calități care alcătuiesc ceea ce Aristotel numea *ethos*/carisma/ imaginea de sine a unei persoane. Acesta este un factor determinant în generarea convingerilor ascultătorilor, poate chiar „cea mai eficace dovadă”²¹, deoarece funcționează ca un gir al adevărurilor transmise, devenind astfel „una dintre condițiile de bază care garantează relația cooperantă, de solidaritate, dintre cei doi poli ai comunicării.”²²

*Ethos*ul predicatorului creștin este multidimensional, fiind definit prin: dimensiunea morală, reprezentată de trăsături²³ precum: credință puternică, viață în sfințenie, iubire, milă, altruism, capacitatea de a ierta, sensibilitate, curaj, bunătate, răbdare, conștiință, cumpătate, loialitate, smerenie, discreție; dimensiunea fiziologică: trup armonios, voce plăcută, față prietenoasă, blândă, luminoasă și atrăgătoare. Acestea din urmă nu condiționează reușita predicii, ci facilitează apropierea predicatorului de ascultători (fără a o condiționa în mod explicit), amplificând puterea de persuadare²⁴.

În termeni gardnerieni, preotul predicator trebuie să fie înzestrat cu inteligență interpersonală (care „se bazează pe capacitatea fundamentală de a observa diferențe la ceilalți – în special contraste privind dispozițiile, temperamentele și intențiile lor”²⁵), intrapersonală („cunoașterea aspectelor interne ale persoanei: accesul la propria viață a sentimentelor, gama de emoții și eventual etichetarea și folosirea lor ca mijloc de a înțelege și a ghida propriul comportament”²⁶), lingvistică (abilitatea de a comunica, de convinge prin manipularea cuvântului) și emoțională (cunoașterea emoțiilor, gestionarea emoțiilor, automotivarea, identificarea emoțiilor la alții, stabilirea relațiilor pe baza empatiei) pentru a-și îndeplini cu succes misiunea.

De menționat, că trăsăturile enumerate nu privesc strict persoana predicatorului ca slujitor al Bisericii, ci se extind și asupra personalității omului care predică, deoarece predicatorul nu e perceput ca mesager al divinității doar în momentul exercitării slujbei ci și în

²⁰ Voniga, OSB, p. 29.

²¹ Aristotel, RTC, p. 91.

²² Cvasnii-Cătănescu, *Etos și patos în „Didahiile” lui Antim Ivireanul*, în LRASD, p. 593.

²³ Mitrofanovici, OBDR, p. 47-75; Voniga, OSB, p. 16-32; Gordon, IO, p. 233-238; Băjău, OG, p. 49-54.

²⁴ Larson, PRS, p. 81, p. 91.

²⁵ Gardner, IM, p. 24.

²⁶ Gardner, op. cit., p. 26.

viața de zi cu zi, întrucât „rostul preotului cere ca el să cucerească pe credincioșii săi prin pilda vieții de fiecare zi”²⁷. E necesar ca personalitatea predicatorului să se suprapună peste imaginea de autoritate duhovnicească pe care receptorii i-o atribuie, pentru a se spune că acesta deține și autoritatea deontică, menită a-i determina pe ascultători să urmeze normele moralei creștine. Este necesară deci, o suprapunere între **ethosul prealabil** (marca de identitate a individului, fixată în mentalul colectiv, construită pe baza unor indici sociali, culturali, comportamentali) și **etosul discursiv, oratoric** (se creează în/prin discurs) pentru a se exercita o influență definitorie asupra auditoriului, în vederea receptării discursului și îndeplinirii obiectivelor acestuia.

Obligativitatea coexistenței acestor trei tipuri de autoritate diferențiază oratorul religios de cel laic, care trebuie să dețină în mod obligatoriu doar autoritate epistemică. De aici derivă o particularitate a oratorului bisericesc ca emițător al predicii religioase creștin-ortodoxe, aceea a necesității implicării afective în transmiterea mesajului pentru că „însuflețirea lui și-o transmite și ascultătorilor săi, spre a-i convinge și însufleți și pe dânșii.”²⁸

Spre deosebire de oratorul laic, care nu trebuie în mod obligatoriu să și creadă în ceea ce transmite celorlalți, preotul trebuie nu doar să creadă, ci să transmită această credință celorlalți, să-i convingă de autenticitatea mesajului său. Discursul predicatorial se va caracteriza, în consecință, prin „obiectivitate și sinceritate, prin care se înțelege încercarea de a prezenta lucrurile într-o manieră informativă”²⁹, dublate de implicarea afectivă a emițătorului.

Mărcile lingvistice ale implicării emițătorului în mesajul predicii religioase sunt multiple:

- **apelative** menite a stabili o legătură afectivă cu ascultătorii: „*fraților*” (Coresi, p.19); „*frați dragi*” (Coresi, p.65); „*iubiții miei creștini*” (Varlaam, p.11); „*iubiților*” (Boiu, p.310), „*fraților*” (Boiu, p.248), „*creștini iubiți*” (Boiu, p.317);
- **folosirea persoanei I sg.:** „*mă și rog ca să-m dea putere*” (Antim, p.91); „*privesc în cealaltă parte, acolo ved cu uimire contrariul trufiei*” (Boiu, p.249), „*Eu, fiind prea mic și nepriceput*” (Cleopa, p.295);
- **persoana I plural** ca marcă a solidarității cu receptorul: „*Învață pre noi* acicea Dumnezeu [...]” (Coresi, p.49), „*Îarâ noi nem' răs̃ și nẽm̃ bătũt*” (Varlaam, p.20), „*și noi menii zărim când și când o debilă ra ă a judecăților*” (Boiu, p.268);
- **determinanții nominali:** „*județul înfricoșat i vită va fi*” (Coresi, p.37), „*preacinstit și sf̃înt praznic*” (Antim, p. 269), „[...] ce lucru *înfricoșat!*” (Boiu, p. 268) **sau verbali:** „*bine iaste amu*” (Coresi, p. 26);
- **interjecții:** „*vaide de toți păcătoșii*” (Coresi, p. 41), „*O, ce vămă face atunce*” (Coresi, p.37), „*Căci vai, cât de adeseori uită omul de acest destin!*” (Boiu, p.278);
- **exclamații retorice:** „*Înfricoșată iaste acea zi a venirei a lu Hristosũ, și judecata ce va să vie, frații miei!*” (Coresi, p.35); „*O, mare râutate iaste!*” (Varlaam, p.11);

²⁷ Muntean Cristian, *Locul și rostul preotului în context contemporan*, în BOR, an CXXI, nr.1-6, 2003, p. 438.

²⁸ Voniga, OSB, p. 31.

²⁹ Oléron, ARG M, p. 83.

„O, cât sînt de minunate s mnele bucuriei, ce arată astăzi Ier<u>s<a>limul, la intrarea d<o>mnului H<r>isto<s>!” (Antim, p.208), „Judecata lui Dumne eu!”- o ce cuv nt mare” (Boiu, p.268), „Rugăciunea  i postul !” (Boiu, p.310).

Valoarea acestor mărci ale emi torului nu este aceea de a subiectiva comunicarea, ci de a realiza o apropiere orator-auditoriu, menită a capta aten ia  i a facilita persuadarea. De aceea, nu se poate vorbi despre o prezentare subiectivă propriu-zisă, ci doar despre mărci ale implicării emi torului în text, folosite nu în întreaga predică, ci doar/în special în pasajele directive sau conclusive, pentru ob inerea unui grad mare de persuadare.

De altfel, de cele mai multe ori, predicatorul operează în cadrul predicii cu o scindare a perspectivei, altern nd formele pronominale  i persoanele verbale. Această multiplicare a perspectivei este un procedeu prin care se introduc de cele mai multe ori argumente ale autorit ii supreme, prin citarea cuvintelor divinit ii sau ale apostolilor. Se ob ine o dirijare clară a receptorului spre direc ia dorită de emi tor: „Ci iată, că vă zic,  ubi ilor miei  i vă învăţ cu frica lui, ca un D<u>mn<e>zeu părinte sufletesc  i p stor  ce vă sînt, să vă veni  în fire  i să vă c i ti de lucrurile c le necuvioase, că D<u>mn<e>zeu iaste milostiv  i deaca va vedea întoarcerea noastră  i poc in a cea bună ne va erta. Că zice prin rostul Isaiei: < ntoarce i-vă c tr  mine  i mă vo u întoarce  i eu c tr  voi.>” (Antim, p.96), „Merg nd pe urma s ntei nóstre evanghelii de astă i vedem, că Domnul ne 'nva  : că postul nostru să fi  vesel  i de bună voĭ, se fi  ascuns de c tr  lume,  i se fi  îndreptat spre Dumne eu” (Boiu, p.280).

Rezultatul scindării perspectivei este obiectivarea discursului  i convingerea receptorilor de juste ea afirma iilor predicatorului, constituindu-se ca o strategie de *captatio benevolentiae* dar  i de persuadare, prin actualizarea atât a autorit ii simbolice  i deontice a emi torului, c t  i a celei epistemice.

1.2. *Inten ia comunicativă*

Inten iile comunicative ale predicatorului sunt realizate prin acte de limbaj care definesc discursul argumentativ, prin care se fac cunoscute cuv ntul lui Dumnezeu  i doctrina Bisericii, urmărindu-se ghidarea credincio ilor în  n elegerea  i respectarea unei conduite creștine.

 n sensul larg, al dimensiunii verticale a discursului omiletic (aspectul divino-uman) inten ia comunicativă a emi torului este dogmatic-misionară, viz nd transmiterea adevărurilor dumnezeie ti, extinderea  i întărirea Bisericii lui Dumnezeu pe p m nt, a a cum afirma George Aramă în cursul său de omiletică: „scopul final pe care biserica îl urm re te prin predică este slava lui Dumnezeu  i m ntuirea omului.”³⁰ Acesta este scopul major,  ntruc t se urm re te ob inerea fericirii eterne – prin instruirea în Sfintele Scripturi  i în dragostea de Dumnezeu  i prin explicarea  nv  turilor divine –  n l area spirituală a oamenilor  i stabilirea unei legături între Dumnezeu  i lume: „Scopul predicării este de a da

³⁰ Aramă, CO, p.54

oamenilor cunoștință exactă despre Dumnezeu și Iisus Christos, de a-i conduce prin credință la ceea ce ea anunță – la unirea cu Dumnezeu, și prin această unire, la viața eternă.”³¹

În sensul restrâns al aspectului uman – uman, adică a relației realizată în plan orizontal între predicator și ascultători, cuvântarea bisericească urmărește promovarea valorilor moral-creștine: iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui, lupta împotriva viciilor și păcatelor, căci prin predică „ridicăm sufletul deznădăjduit; [...] smerim sufletului îngâmfat; [...] tăiem ce-i de prisos; [...] împlinim cele lipsă; [...] lucrăm pe toate celelalte câte ne ajută la însănătoșirea sufletului”³², prin predică se șlefuiesc „micilor cristale de virtute din interiorul omului.”³³

Deși stabilite de emițător, ca expresie a intenției sale comunicative, finalitățile actului predicării sunt condiționate de destinatar, perceput ca centru al orientării discursive, care le determină și le diferențiază în:

- curățirea, înălțarea, luminarea minții și a inimii prin întărirea credinței, vindecarea de păcatul omenesc, însănătoșirea spirituală – pentru un receptor credincios: „Aceste fructe sînt: credința, care prin ție predică bună se deșteaptă și se face via în inimă; sperința care prin vestirea cuvântului dumnezeesc se sprijinesce și se întăresce; amarea, care se aprinde în cei credincioși ast felu, că inimile lor ard, ca cea a învătăceilor, cari celtoriau către Emaus; tot felu de fapte bune și religiozitate. Predica lucră în contra viciului și a indiferentismului, îl sguode pre cel păcătos, îl mișcă pre cel cădut în letargie, îl deșteaptă pre cel slab, îl rădică pre cel puțin la suflet [...]”³⁴
- formarea/redescoperirea dreptei-credințe, a vieții religioase, întru Dumnezeu, convertirea la creștinism – în cazul unui public care nu crede în cuvântul lui Dumnezeu: „Ast felu prin predică se împacă și se îmblîndesc împărații și domnitorii, se aplănează certele bisericii, se feresc credincioșii de credință deșartă, de necredință, de eresie; prin predică se înduplecă mi de mi de oameni la primirea învătăturii creștine, prin predică se îndreptă cete întreg de păcătoși rugeniți în datinele și păcatele sale, prin predică se aplănează mari dușmăni.”³⁵

În fixarea intenției comunicative, preotul trebuie să se raporteze atât la dimensiunea verticală a actului predicării, care impune o percepere generală și atemporală a finalităților predicatoriale, dar și la dimensiunea orizontală, care necesită o ancorare foarte clară și exactă în actualitatea ascultătorilor. Prin urmare, intenționalitatea actului predicării este definită prin complexitate, reunind finalități: **religioase** – întărirea Bisericii lui Dumnezeu pe pământ; **etice** – promovarea valorilor moral-creștine; **pedagogice** – formarea dreptei credințe și a comportamentului creștin; **psihologice** – luminarea minții și a inimii, atingerea echilibrului interior; **filozofice** – atingerea fericirii efemere și eterne.

³¹ Toader, MPO, p.72

³² Ioan Gură de Aur, DP, p.99

³³ Toader, op.cit., p.24

³⁴ Mitrofanovici, OBDR, p.35

³⁵ Mitrofanovici, op.cit., p. 38.

I.3. Destinatarul

Destinatarii predicii religioase sunt de cele mai multe ori receptorii acesteia, fiind reprezentați în cea mai mare parte de enoriașii parohiei în care activează preotul predicator. De aceea am optat în această lucrare pentru o sinonimie a celor doi termeni (destinatar-receptor) ai teoriei comunicării, deși suntem convingși de faptul că receptori ai unei predici pot fi nu doar credincioșii fideli ai unui lăcaș de cult, ci și oameni care se află doar accidental la o anumită ceremonie. Acești destinatari ai predicii religioase se individualizează prin aceea că, în general, nu trebuie convingși de adevărul celor susținute de oratorul bisericesc, ci trebuie determinați să le urmeze și să-și construiască viața în conformitate cu acestea. Ei reprezintă unul dintre cele trei niveluri ale adaptării³⁶ și comunicării³⁷ în predică, constituindu-se ca factori sine qua non ai acesteia și ca parteneri reali de dialog ai predicatorului.

Ascultătorii reprezintă unul dintre elementele contextuale care are consecințe asupra organizării structurale și funcționale a predicii pe care o condiționează atât din punct de vedere tematic și lexical, cât și stilistic. Predicatorul trebuie să se raporteze la nevoile lor materiale și spirituale și să-și adapteze discursul la nivelul religios, socio-cultural și la fondul apercceptiv sufletesc al acestora. De aceea, pentru realizarea unei „predici de succes”³⁸ este necesară cunoașterea receptorilor, diferențiați în funcție de următoarele criterii:

- **Circumstanțele rostirii predicii:**

- a. **Circumstanțe spațiale** în funcție de care se diferențiază populația din mediu rural – percepută ca o colectivitate extrem de omogenă ca nivel de cultură, social și ca nivel al receptării mesajului religios – și populația din mediul urban – care se constituie ca un grup extrem de eterogen, diferențiat în funcție de clasă socială, nivel educațional și cultural, capacitate de receptare a mesajului și atitudine față de cuvântarea bisericească. Eterogenitatea publicului urban cunoaște grade diferite în raport cu dimensiunile urbei și cu amplasarea bisericii, gradul cel mai mic de eterogenitate fiind prezent în localitățile mici, iar cel mai mare în bisericile din centrul marilor orașe.
- b. **Circumstanțe temporale** în funcție de care se disting: participanții la slujbele obișnuite, enoriașii statornici, consacrați și participanții la slujbele ocazionale ce se constituie ca un auditoriu special, ce nu e în mod necesar alcătuit din credincioși și de aceea se impune ca predica să aibă o tentă misionară.

- **Nivelul cultural-educativ al destinatarilor predicii** care diferențiază între: ascultătorii cu un grad sporit de educație, care așteaptă un anume limbaj și mesaj din partea predicatorului, deși nu au în mod necesar o pregătire religioasă. Ascultători neinstruiți, cărora predica trebuie să li se adapteze pentru a putea fi receptată, întrucât aceștia neînțelegând cuvântul predicii nu-l pot aplica.

³⁶ Gordon, IO, p. 239 vorbește despre trei niveluri ale adaptării predicii: la ortodoxie, la ascultători, la predicator, dar și de trei niveluri ale comunicării: cu Dumnezeu, cu ascultătorii, cu sine însuși.

³⁷ Gordon, op.cit., p. 219.

³⁸ Chilea, *Predica de succes*, în MO, an VI, 1954, nr.1-3, p.36-38.

- **Diferențele sociale** în raport cu care ascultătorii sunt înstăriți, sărmani sau aparțin clasei de mijloc, impunându-se o alegere a izvoarelor și a tematicii predicii de așa manieră încât să vină în întâmpinarea curenților, viciilor, frustrărilor specifice fiecărei clase sociale.
- Modul de percepere a fenomenului religios

Din perspectiva acestui criteriu ascultătorii predicii religioase se împart în:

- a) credincioși practicanți, care cunosc Sfânta Scriptură și au o viață întru Dumnezeu, pentru care predica trebuie să se constituie ca o modalitate de întărire a credinței;
- b) credincioși nepracticanți, pentru care predica are valoare dogmatic-educativă, urmărind formarea comportamentului religios;
- c) ateii veniți din diverse rațiuni (curiozitate, prietenii) la biserică, pentru care predica trebuie să aibă funcție misionară.

Acestor criterii li se pot asocia cele privind vârsta, etnia care presupun o anumită selectare a izvoarelor și a conținutului pentru a se ajunge la îndeplinirea scopului suprem al predicii: mântuirea.

Numărul mare al criteriilor de diferențiere a ascultătorilor predicii îngreunează activitatea predicatorului căruia îi va fi greu să țină cont de toate pentru a realiza o predică de succes, de aceea el va fi nevoit să-și construiască discursul în funcție de particularitățile grupului dominant în colectivitatea căreia i se adresează.

I.4. Circumstanțele spațio-temporale

Timpul și locul predicării stau sub semnul religiozității: spațiul, pentru că reprezintă lăcașul de cult (în general), iar timpul, pentru că stă sub semnul atmosferei liturgice create în biserică, în timpul slujbei religioase.

A predica este «cea dintâi dintre datoriile sacerdotale»³⁹ care a fost, încă din vechime, inclusă în rânduiala cultului creștin, ca parte obligatorie a serviciului liturgic. Predica este așadar o continuare firească a lecturilor biblice formând împreună cu acestea momentul central al Liturghiei Cuvântului, împărtășirea cu Dumnezeu Cuvântul prin cuvânt. Predica face și legătura între Cuvânt și Taină, între Liturghia Cuvântului și Liturghia Euharistică, pregătind credincioșii pentru împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului.

I.5. Concluzii – Redefinirea predicii religioase creștin -ortodoxe

Pornind de la analiza acestor aspecte se poate ajunge la concluzia că predica este concepută ca un ansamblu de strategii discursive utilizate de un emițător (preotul) investit cu autoritate epistemică, deontică și simbolică și care se adresează unui auditor special (credincioșii adunați la biserică), într-un moment dat (sfârșitul liturghiei) și într-un spațiu

³⁹ Iancu, CBF, p.15

particular (de cele mai multe ori un lăcaș de cult), abordând o temă impusă de obligațiile canonice (Canonul 19⁴⁰, Canonul 58⁴¹), ce îl are în centru pe Iisus și Evanghelia Sa, urmărind promovarea unor idealuri religioase (întărirea Bisericii lui Dumnezeu), pedagogice (formarea dreptei credințe și a comportamentului creștin), psihologice (luminarea minții și a inimii, atingerea echilibrului interior prin credință), filozofice (atingerea fericirii efemere și mai ales a celei eterne) și a unor valori etice (moral-creștine).

Intențiile comunicative ale predicatorului sunt realizate prin intermediul actelor de limbaj („act complex, realizat prin utilizarea limbii în situații de comunicare concrete”⁴²), care implică o dimensiune cognitivă (predica având ca scop explicarea și înțelegerea adevărului dumnezeiesc revelat de Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție) și una volitivă, care urmărește schimbarea gândirii și a comportamentului receptorilor, în sensul promovării unei conduite moral-creștine.

⁴⁰ CBO, p. 117 „, Se cuvine ca înaintea stătătorilor Bisericilor să învețe în fiecare zi și cu deosebire în duminici, întregul cler și popor, cuvintele dreptei credințe, culegând din Sfânta Scriptură dumnezeiască înțelesurile și judecățile adevărilor și să nu treacă hotarele cele ce și sunt puse sau predania de Dumnezeu purtătorilor părinți. Dar și dacă s-ar dezbate vreun cuvânt din Scriptură, pe acesta să nu-l tâlcuiască altfel decât au arătat luminătorii și dascălii Bisericilor prin scrierile lor proprii și mai vârtos întru acestea să se mulțumească, decât alcătuind cuvântări proprii, ca nu cumva să ajungă ca fiind neiscușiți pentru aceasta, să se abată de la ceea ce se cuvine. Pentru că popoarele prin învățătura pomeniților părinți au ajuns la cunoștința celor vrednice și de dorit, precum și a celor nefolositoare și de lepădat, să-și potrivească viața spre mai bine și să nu fie cuprinși de patima neștiinței, ei luând la învățătură, se feresc pe ei ca să nu pățească ceva rău, și de frica pedepselor care au să vie, își lucrează loru-și mântuire.”

⁴¹ op.cit., p.3 7 „, Episcopul sau presbiterul arătând nepăsare clerului sau poporului și neînvățându-i pe aceștia dreapta credință, să se afurisească, iar stăruind în nepăsare și în lenevie, să se caterisească”.

⁴² DSL, p. 17.

II. PREDICA – DISCURS ARGUMENTATIV

Discursul („proces enunțiativ prin care locutorul intenționează influențarea auditoriului său”⁴³) este „un proces premergător produsului obținut care este textul”⁴⁴, discursul fiind „mecanismul, procesul producerii textului.”⁴⁵ Distincția între cei doi termeni: discurs/text nu este încă una tranșantă, unii cercetători și teoreticieni ai limbajului considerându-i echivalenți. Din motive pur analitice, vom opta pentru înțelegerea textului ca „produs finit, închis, al unui mecanism discursiv”⁴⁶, „determinat în raport cu planul urmărit de autor”⁴⁷, discursul constituindu-se doar ca procedură de actualizare a acestuia. Mecanismul discursiv este construit pe baza situației de discurs, reprezentând ansamblul circumstanțelor în care are loc enunțarea, adică „cadrul fizic și social în care se produce enunțarea, imaginea pe care interlocutorii o au despre ea, identitatea acestora, ideea pe care fiecare dintre ei și-o face despre ceilalți (inclusiv reprezentarea pe care fiecare dintre ei o are cu privire la ce gândește celălalt despre el), evenimentele care au precedat enunțarea (în special relațiile dintre interlocutori și interacțiunile precedente verbale în care se înserează enunțarea)”⁴⁸.

Definiția dată în capitolul anterior, situează predica în cadrul discursurilor prototipice (deoarece actualizează tipurile textuale: narativ, explicativ, directiv) de natură predominant argumentativă, determinată de particularități formale și funcționale.

II.1. *Particularitățile funcționale ale predicii religioase creștin - ortodoxe*

Funcționalitatea predicii religioase, ca discurs, este condiționată de orientarea către receptor a actului predicării, care impune emițătorului să se raporteze în mod obligatoriu la un set de presupuziții înțelese ca și „condiții care trebuie să fie satisfăcute pentru ca un act ilocutoriu specific să fie în mod efectiv îndeplinit când anumite fraze sunt pronunțate”⁴⁹, adică

⁴³ Benveniste, ITD, p. 242.

⁴⁴ Rovența-Frumușani, ITA, p. 108.

⁴⁵ Tușescu, ARGMT, p. 76.

⁴⁶ Stoichițoiu Ichim, SDJ, p. 39.

⁴⁷ Lotman, LPS, p. 219.

⁴⁸ Ducrot, Schaeffer, NDȘL, p. 492.

⁴⁹ Dragomir, TCPL, p. 127.